

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.225
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору економічних наук, професору,
професору кафедри
економічної кібернетики
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
Благу́ну Івану Семеновичу

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора,
завідувача кафедри економічної кібернетики
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
Дмитришин Лесі Ігорівни
на дисертаційну роботу **Хоробчука Олега Івановича**
на тему: **«Оцінювання та аналіз експортної складової потенціалу
зовнішньоекономічної діяльності регіону»,**
подану до захисту в разову спеціалізовану вчену раду Карпатського
національного університету імені Василя Стефаника
на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 051 Економіка

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена необхідністю вдосконалення підходів до вирішення задач кількісного оцінювання, аналізу та прогнозування показників зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в сучасних умовах. Підвищення ефективності процесів формування та використання експортної складової потенціалу зовнішньоекономічної діяльності регіонів є

одним з пріоритетів управління економічним та соціальним розвитком. У цьому контексті особливої значущості набуває наукове обґрунтування теоретико-методичних і практичних засад підвищення ефективності управління процесами в регіональних соціально-економічних системах..

Важливість дослідження також посилюється необхідністю адаптації наявних підходів до формування експортного потенціалу до реалій правового режиму воєнного стану та післявоєнного відновлення. Це обумовлює потребу у розробці нових та удосконаленні існуючих науково-методичних підходів до вирішення задачі розробки комплексу взаємодоповнюючих економіко-математичних моделей оцінювання, аналізу та прогнозування зовнішньоекономічної діяльності регіонів України.

Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, зокрема, науково-дослідною темою «Моделювання процесів управління в соціально-економічних системах» (номер державної реєстрації 0113U005083, 2013–2027 рр.)

Ступінь обґрунтованості й достовірність основних наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дисертаційна робота Хоробчука Олега Івановича є завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науковому та методичному рівнях. Робота характеризується послідовністю викладення матеріалу, логічною побудовою, науковою обґрунтованістю основних положень та цілісністю структури. Визначені в роботі мета і завдання дослідження узгоджуються з об'єктом та предметом дослідження, а також співвідносяться із положеннями наукової новизни та сформульованими висновками, що забезпечує системність дисертаційної роботи та аргументованість отриманих результатів.

Належний рівень обґрунтованості та достовірності основних наукових положень дисертації підтверджується тим що:

1. теоретичною та методичною основою дослідження є положення та рекомендації вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно проведення

оцінювання, аналізу та прогнозування показників експортної складової потенціалу зовнішньоекономічної діяльності регіону;

2. в дисертації застосовано наступні методи дослідження: історичний, системний, порівняльний – для вивчення та аналізу процесів формування експортного потенціалу в контексті еволюцій теорій регіонального розвитку; системний підхід - для аналізу процесів, які відбуваються в регіональних соціально-економічних системах під час формування та використання експортного потенціалу; методи нормалізації даних і кореляційно-регресійного аналізу – для забезпечення порівнюваності кількісних даних, оцінювання тісноти і напряму зв'язків, а також підбору форм аналітичних залежностей які найкраще можуть описати закономірності та взаємозв'язки між економічними показниками; графічний метод - для візуалізації результатів проведеного кількісного аналізу; методи економетричного аналізу та моделювання – для формування моделей аналізу впливу ключових чинників на товарну та географічну структуру експорту регіонів західної частини України, а також аналізу синергетичних ефектів розвитку експортного потенціалу; методи прогнозування – для визначення прогнозних значень показників експортного потенціалу регіонів західної частини України та чинників, які впливають на відповідні прогнозні значення;

3. сформовані в рамках проведених досліджень моделі оцінювання, аналізу та прогнозування показників ЗЕД регіонів західної частини України було розроблено на основі статистичної інформації за період із 2003 по 2024 роки із баз Державної служби статистики, НБУ, Центру економічної стратегії, регіональних статуправлінь стосовно показників зовнішньоекономічної діяльності та соціально-економічного розвитку.

Використання зазначеного методичного інструментарію дозволило забезпечити належний рівень достовірності результатів дослідження, обґрунтованість висновків та практичну значущість запропонованих рекомендацій.

У першому розділі дисертації розкрито суть експортного потенціалу регіону як вихідної умови розвитку торгово-економічних відносин в контексті

досягнення цілей соціально-економічного розвитку. Також автором проаналізовано особливості формування експортного потенціалу зовнішньоекономічної діяльності регіону. При цьому взято до уваги як світовий так і вітчизняний досвід. Розкрито роль теорій регіонального розвитку в процесі аналізу торгово-економічних відносин регіону та потенціалу його зовнішньоекономічної діяльності

У другому розділі висвітлено результати проведеного кількісного оцінювання експортної складової потенціалу зовнішньоекономічної діяльності за трьома альтернативними підходами. Розроблено моделі аналізу впливу ключових факторів на показники експортного потенціалу регіонів західної частини України. Також проведено аналіз географічної структури експорту товарів регіонів західної частини України.

У третьому розділі розглянуто прикладні аспекти аналізу та моделювання експортної складової потенціалу зовнішньоекономічної діяльності регіону. Зокрема, розроблено моделі аналізу товарної структури експорту регіонів західної частини України, проведено аналіз синергетичних ефектів впливу чинників зовнішньоекономічної діяльності на експортний потенціал регіонів. Також запропоновано вирішення задачі прогнозування показників експортного потенціалу регіонів західної частини України.

Загалом дисертаційна робота містить науково-обґрунтовані положення, висновки та рекомендації, які базуються на комплексному дослідженні теоретичних і прикладних аспектів проведення оцінювання та аналізу показників зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробленні науковообґрунтованих пропозицій щодо удосконалення існуючої практики проведення кількісного оцінювання, аналізу та прогнозування експортного потенціалу регіону та визначається такими положеннями:

удосконалено

- теоретичні підходи до трактування поняття «експортний потенціал регіону» шляхом врахування динаміки зміни умов внутрішнього та зовнішнього по відношенню до регіональної економічної системи середовища. Експортний потенціал регіону здобувач рекомендує розглядати як складну динамічну систему, в структурі якої доцільно виокремити природо-ресурсну, виробничу, організаційно-технічну, фінансову, інвестиційну, маркетингову, соціально-культурну, інфраструктурну та науково-інноваційну складові, які в комплексі здатні створити умови для розвитку регіональної соціо-еколого-економічної системи (п. 1.1 дисертації);
- методичні положення, відповідно до яких доцільно проводити вивчення експортного потенціалу регіону в сучасних умовах. Формування та використання експортного потенціалу регіону рекомендовано розглядати як поєднання процесів самоорганізації, регулювання та управління, котрі взаємодоповнюють один одного (п. 1.2 дисертації);
- наявні методичні підходи до проведення кількісного оцінювання експортного потенціалу регіону. Зокрема, запропоновано використання трьох альтернативних підходів до вирішення даної задачі, а також проведено рейтингове оцінювання експортного потенціалу регіонів західної частини України з урахуванням результатів розрахунків на основі показника ефективності експорту, удосконаленої методики на основі урахування виробничої та інвестиційно-інноваційної складової експортного потенціалу, а також методики на основі фільтру Ходріка-Прескотта (п. 2.1 дисертації);
- підходи до оцінювання взаємовпливів між експортними потенціалами окремих регіонів через побудову та аналіз відповідної симульативної моделі, що дозволило зробити висновки про наявність синергетичного ефекту між заходами щодо стимулювання експортоорієнтованих видів діяльності в одних регіонах на сукупне підвищення експортних потенціалів більшості регіонів західної частини України; результати застосування удосконаленого таким чином підходу вказують на необхідність визначення й використання конкурентних переваг кожного окремого регіону і створення програм взаємодії між областями (п. 3.2 дисертації)

знайшли подальший розвиток

- в напрямі врахування наявної статистичної інформації на регіональному рівні, а також визначення питомої ваги складових компонентів експортного потенціалу в розрізі виробничої та інноваційно-технологічної складових регіонального соціально-економічного розвитку існуючий підхід до кількісного оцінювання експортного потенціалу регіону (стор. 80-87);
- моделі аналізу експортного потенціалу на основі визначення переліку необхідної і достатньої кількості показників, котрі пояснюють зміну значень параметрів експортного потенціалу для кожного з досліджуваних регіонів (п. 2.2 дисертації);
- наявні підходи до аналізу товарної структури експорту регіонів західної частини України. Суть удосконалення полягає у застосуванні економетричного інструментарію, за допомогою якого відібрано множину незалежних змінних для аналізу галузей в досліджуваних регіонах (п. 3.1 дисертації);
- існуючі підходи до вирішення задачі прогнозування експортного потенціалу регіону та чинників, під впливом яких він формується. Поєднання можливостей одновимірних економетричних моделей, за допомогою яких вдалося спрогнозувати значення незалежних показників, а також застосування моделей аналізу експортного потенціалу з миттєвими та лаговими ефектами дозволило розрахувати прогнозні значення показників експортного потенціалу регіонів західної частини України на 2025-2028 роки (п. 3.3 дисертації).

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях

За результатами дослідження опубліковано 14 наукових праць загальним обсягом 8,95 друк. арк. (самостійно та у співавторстві), з яких: 7 статей – у фахових виданнях України категорії Б загальним обсягом 6,45 друк. арк. (з них автору дисертації особисто належить 4,55 друк. арк.), 1 стаття – в міжнародному журналі країни ЄС загальним обсягом 1,3 друк. арк. (з них автору дисертації особисто належить 0,9 друк. арк.); 6 тез доповідей міжнародних та всеукраїнських наукових та науково практичних конференцій

загальним обсягом 1,2 друк. арк. (з них автору дисертації особисто належить 0,9 друк. арк.). Публікації охоплюють ключові аспекти теми дослідження, зокрема питання кількісного оцінювання експортної складової потенціалу зовнішньоекономічної діяльності, розробки моделей аналізу процесів формування та використання експортного потенціалу, прогнозування показників зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Змістове навантаження наукових праць здобувача відповідає тематиці дисертаційного дослідження, послідовно розкриває його основні ідеї, відображає елементи наукової новизни, теоретичні узагальнення та практичні результати, отримані автором у процесі виконання роботи. У публікаціях висвітлено ключові положення дисертації, зокрема щодо теоретичних основ формування експортного потенціалу регіону, розробки нових та удосконалення існуючих підходів до кількісного оцінювання, аналізу та прогнозування експортного потенціалу, визначення синергетичних ефектів розвитку експортного потенціалу на регіональному рівні тощо.

Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію на науково-практичних конференціях, що підтверджує їх актуальність та наукову обґрунтованість. Зміст анотації відповідає основним положенням дисертації.

Оцінка оформлення та змісту дисертації

Дисертаційне дослідження оформлено відповідно до вимог установлених Міністерством освіти і науки України для наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертаційна робота характеризується логічністю і є добре структурованою.

Зміст роботи відповідає затвердженій темі, поставленій меті та визначеним завданням дослідження. Виклад матеріалу проведено у науковому стилі із дотриманням принципів системності, послідовності та доказовості. Теоретичні положення, аналітичні узагальнення та практичні рекомендації взаємопов'язані між собою, що забезпечує цілісність дослідження та належний рівень обґрунтованості отриманих результатів.

У роботі своєчасно та обґрунтовано використано можливості подання результатів дослідження в табличній та графічній формі, що сприяє систематизації результатів дослідження, підвищує рівень їх наочності та полегшує сприйняття основних положень дисертації. Додатки доповнюють основний зміст роботи та містять матеріали, що мають інформаційне і практичне значення для підтвердження результатів проведеного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів дослідження

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в можливості їх використання для підвищення ефективності заходів, спрямованих на формування та використання експортного потенціалу регіонів західної частини України. Практична спрямованість наукових результатів підтверджується довідкою про використання результатів дисертаційного дослідження в роботі Управління стратегічного планування та розвитку економічного потенціалу регіону Департаменту економічного розвитку, промисловості та інфраструктури Івано-Франківської обласної державної адміністрації (довідка № 04.3-12 від 18.05.2026 р.). Також результати дослідження впроваджено в роботу Івано Франківської торгово-промислової палати (довідка № 121/05-2026 від 12.05.2026 р.). Окремі теоретичні підходи та висновки дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі на економічному факультеті Карпатського національного університету імені Василя Стефаника при викладанні дисциплін “Економічний аналіз державної політики”, “Міжнародна економіка”, “Аналіз економічної безпеки”, “Економетрика”, (довідка № 03.04 29/40 від 18.05.2026 р.).

Практичну цінність становлять сформульовані та реалізовані в дисертації підходи до оцінювання взаємовпливів між експортними потенціалами окремих регіонів через побудову та аналіз відповідної симульативної моделі, що дозволило зробити висновки про наявність синергетичного ефекту між заходами щодо стимулювання експортоорієнтованих видів діяльності в одних регіонах на сукупне підвищення експортних потенціалів більшості регіонів західної частини України. Результати застосування такого підходу вказують на

необхідність подальшого збалансованого розвитку, визначення й використання конкурентних переваг кожного окремого регіону і створення програм взаємодії між областями.

Дискусійні положення щодо змісту дисертаційної роботи

Відзначаючи належний науковий рівень дисертаційного дослідження та практичну значимість отриманих результатів, окремі положення роботи мають дискусійний характер і потребують додаткового обґрунтування.

1. В тексті дисертації на с. 30 зазначено, що під експортним потенціалом регіону здобувач розуміє «здатність регіональної економіки виявляти і системно відтворювати власні конкурентні переваги на міжнародних ринках товарів та послуг з урахуванням динаміки зміни умов внутрішнього та зовнішнього по відношенню до регіональної економічної системи середовища». В той же час, увесь проведений кількісний аналіз в дисертації, тобто сформульовані та вирішені задачі оцінювання, аналізу та прогнозування експортної складової потенціалу зовнішньоекономічної діяльності регіонів західної частини України стосуються виключно експорту товарів. Чому питанням кількісного оцінювання та аналізу показників експорту послуг відводиться другорядна роль в роботі?

2. Для визначення інтегрального показника експортного потенціалу регіону здобувач рекомендує внести окремі корективи в раніше розроблену і опубліковану методику оцінювання експортного потенціалу регіону з урахуванням виробничої та інвестиційно-інноваційної складових розвитку авторів О. Пирог та А. Зацепило, яка реалізована також в праці Дьоміна С.С., на що є відповідні посилання в тексті дисертації на с. 80-81. Зокрема, здобувач для проведення згортки індивідуальних показників в інтегральний показник експортного потенціалу регіону рекомендує використовувати адитивну згортку замість мультиплікативної. Які аргументи здобувач може навести на користь вибору саме адитивної згортки для вирішення задачі розрахунку інтегрального показника експортного потенціалу регіону?

3. Автор дисертації на с. 82 вказує на недоліки модифікованої ним методики оцінювання експортного потенціалу регіону з урахуванням виробничої та інвестиційно-інноваційної складових розвитку авторів О. Пирог та А. Зацепило, яка описана також в праці Дьоміна С.С. Зокрема, зазначається, що «до недоліків можна віднести відсутність індикаторів, котрі здатні описувати кон'юнктуру зовнішнього середовища, що впливає на сприятливість умов торгівлі для українського експорту» (с. 82). Виникає логічне запитання: якщо здобувач відмічає факт наявності недоліків і конкретизує їх, то чому не враховує їх в процесі модифікації відповідної методики?

4. Опис моделей аналізу експортного потенціалу регіонів західної частини України (п. 2.2 дисертації) варто доповнити інформацією про статистичну значимість окремо взятих оцінок параметрів моделей аналізу з миттєвими ефектами (моделі 2.7 – 2.14 на стор. 100 - 103) та моделей з лаговими ефектами (моделі 2.15 - 2.22 на стор. 106 - 111) з вказанням ймовірностей, з якими зроблено відповідні висновки. Такий підхід дозволив би конкретизувати, вплив яких саме факторів є істотним і значимим, а яких - неістотним і випадковим.

5. В п. 3.3 дисертації для прогнозування показників експортного потенціалу регіонів західної частини України застосовано ETS, TBATS і NNAR як інструменти прогнозування окремих індикаторів, однак не пояснено, чому саме ці моделі були обрані, а не, наприклад, ARIMA, SARIMA, VAR тощо. Автор лише характеризує переваги використаних моделей, але не обґрунтовує вибір саме цих моделей щодо поставленої задачі. Крім того, в тексті дисертації відсутнє порівняння точності реалізованих моделей. Тобто автор не наводить розрахованих значень показників MAE, RMSE, MAPE або інших критеріїв, які дозволили б оцінити, яка з моделей забезпечує найкращий прогноз.

6. Автор не навів достатнього теоретичного обґрунтування включення пропонованих на сторінках дисертації пояснювальних змінних до симулятивної моделі, наведеної на стор. 178-179. Залишається незрозумілим, чому не враховано інституційні, логістичні, валютні чи зовнішньоекономічні чинники.

.Разом з тим, наведені зауваження в переважній своїй більшості носять рекомендаційний характер і не знижують загальної наукової та практичної цінності дисертаційного дослідження.

Загальний висновок на дисертаційну роботу

Дисертаційна робота Хоробчука Олега Івановича є завершеним, цілісним і самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему. У дослідженні отримано результати, що характеризуються науковою новизною і мають практичну цінність. Робота виконана на належному науковому рівні. Варто також відзначити продуману логічно структуровану послідовність викладення матеріалу та внутрішню узгодженість її основних положень, своєчасне застосування відповідних методів економіко-математичного аналізу та моделювання.

Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є результатом самостійної роботи здобувача, ґрунтуються на проведеному аналізі численних вітчизняних та іноземних літературних джерел, в яких розкрито теоретичні та прикладні аспекти вирішення задач оцінювання та аналізу експортної складової потенціалу зовнішньоекономічної діяльності регіону. Висновки дисертації відзначаються достатнім рівнем обґрунтованості й достовірності. У процесі виконання дисертаційного дослідження здобувач дотримувався принципів академічної доброчесності.

З урахуванням актуальності теми, наукової новизни, теоретичної та практичної значущості отриманих результатів, їх обґрунтованості та достовірності, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Хоробчука Олега Івановича «Оцінювання та аналіз експортної складової потенціалу зовнішньоекономічної діяльності регіону» за своїм змістом відповідає спеціальності 051 «Економіка», а також вимогам до оформлення дисертацій, визначеним наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор, Хоробчук Олег Іванович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії (PhD) з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 «Економіка».

Рецензент

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної кібернетики
економічного факультету
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Леся ДМИТРИШИН